

ASPECTE PRAGMATICE ALE PROVERBULUI DE SORGINTE BIBLICĂ*

IOAN MIHALCEA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

ioanmihalcea90@gmail.com

Abstract: In the current article, we aim at presenting a number of pragmatic aspects of the proverbs found in the Bible or of biblical origin. The paper is based both on a linguistic pattern (speech act theory) and on an exegetical or rhetorical one (McKenzie's view on the functions of the proverb). We have tried to present the pragmatic functions that proverbs found in the Bible and proverbs of biblical origin have as well as how they work in certain contexts. We have also tried to make an analysis regarding how these proverbs are used as indirect speech acts based on the studies of Neal Norrick and Alan Winton.

Keywords: proverbs in the Bible, pragmatics, speech acts, biblical paremiology

1. Introducere

În studiul de față ne propunem să prezentăm câteva aspecte pragmatice ale proverbelor biblice și de sorginte biblică. Studiul are la bază două modele: unul lingvistic (teoria actelor de limbaj) și unul exegetic/ retoric (funcțiile propuse de McKenzie). Pornind de la teoria actelor de limbaj propusă de John Austin, continuată și îmbunătățită de John Searle, cel care realizează o tipologie a actelor de vorbire, am încercat să facem o analiză a modului în care funcționează proverbul biblic și a funcțiilor pe care acesta le îndeplinește din punct de vedere pragmatic. De asemenea, am încercat să analizăm și modul în care proverbul biblic este folosit ca act de vorbire indirect, urmărind îndeaproape direcția propusă de Neal Norrick, precum și să prezentăm cele două funcții extralingvistice identificate de McKenzie.

2. Proverbele – acte de vorbire indirecte

Neal Norrick (1981) discută despre așa-numitele acte de vorbire „non-directe” (*nondirect speech acts*) în care sunt incluse toate actele de vorbire opuse celor directe, adică actele de vorbire indirecte și cele figurate (metaforice), și, de asemenea, despre constrângerile sau negațiile duble (*double binds*). Prin constrângeri/ negații duble

---

* *Considerations on the Pragmatics of Biblical Proverbs.*

(*double binds*), Norrick înțelege situația specială în care se poate afla o persoană, caracterizată printr-un conflict între maxima conversațională și principiile de politețe. Pentru a înțelege mai bine acest concept, Norrick oferă exemplul unei situații în care un individ se întâlnește cu o cunoștință ce poartă o pălărie despre care el crede că este urâtă. Acea cunoștință îi cere părerea despre pălăria sa. În acel moment, individul este „prins” într-o constrângere sau negație dublă, întrucât maxima calității îl obligă să fie sincer și, în același timp, convențiile de politețe îi recomandă să nu-și supere cunoștința (cf. Norrick 1981, p. 38). Concluzia la care ajunge Norrick este că aceste constrângeri duble pot fi rezolvate prin folosirea actelor de vorbire indirecte și a celor metaforice. Unul dintre aceste acte de vorbire indirecte este proverbul. Norrick este de părere că proverbele sunt utilizate ca acte de vorbire indirecte în situații de constrângere dublă pentru că, astfel, vorbitorilor le este mai ușor să evite implicarea personală, care poate presupune, în final, chiar compromiterea personală. Astfel, recurgând la proverbe, vorbitorul poate să emită o judecată sau își poate exprima propriile păreri sau credințe fără a-l ofensa pe interlocutor (cf. Norrick 1981, p. 43). Tot Norrick (*ibid.*, p. 43-44) găsește cinci motive pentru care proverbele constituie acte de vorbire indirecte ce acționează drept „dispozitive” care ajută la anularea așa-numitelor „constrângeri” sau „negații duble”. Un prim motiv face referire la faptul că orice proverb rostit de către un vorbitor reprezintă un act de citare, intenția vorbitorului fiind aceea ca enunțul să aibă un anumit sens în contextul în care este rostit. Văzute din acest punct de vedere, subliniază Norrick, toate rostirile proverbelor pot fi văzute ca acte de vorbire indirecte. În al doilea rând, intenția proverbelor este aceea de a exprima mai mult sau ceva diferit față de ceea ce exprimă ele în mod direct. Norrick alege să dea drept exemplu, în acest caz, proverbul: „Așa tată, așa fiu” („Like father, like son”), despre care spune că poate exprima o simplă credință/ convingere despre tați și fii, dar care funcționează mai degrabă ca un compliment pentru cei doi sau ca un avertisment pentru tată. Un al treilea motiv se referă la faptul că proverbele sunt adesea folosite metaforic, constituind, astfel, ceea ce Norrick numește acte de vorbire „non-directe”. Enunțând exemplul: „O nenorocire nu vine niciodată singură” („When it rains, it pours”), Norrick susține că rostirea acestui proverb pentru a exprima o observație meteorologică constituie un act de vorbire indirect prin simplul fapt că este citat; însă dacă același proverb este folosit pentru a exprima faptul că nenorocirile vin împreună, atunci actul de vorbire este metaforic, dar direct; iar în cazul în care proverbul este folosit pentru a avertiza pe cineva care tocmai a trecut printr-o nenorocire, atunci actul de vorbire este atât indirect, cât și metaforic. Cel de-al patrulea motiv găsit de Norrick face referire tot la citare. Citarea unui proverb de către vorbitor acționează mai degrabă ca un „memento” decât ca o opinie sau un sfat personal datorită faptului că interlocutorul este obișnuit cu acesta. Citarea unui proverb îl face pe vorbitor să se sustragă atunci când vine vorba de consecințele produse de rostirea acestuia. Vorbitorul își poate exprima opinia prin intermediul unui proverb, fără să poată fi tras la răspundere. Un ultim motiv enumerat de Norrick se referă la faptul că acest caracter familiar al proverbului și apartenența lui la înțelepciunea populară

conferă rostirii o anumită autoritate. Astfel, rostirea unui proverb de către un vorbitor are un efect triplu: prezintă credibilitate, autoritate și, în același timp, elimină responsabilitatea directă a vorbitorului.

Din punct de vedere pragmatic, același lucru se petrece și în Evanghелиi, acolo unde proverbul este folosit pentru a rezolva o situație conflictuală fără ca vorbitorul, în acest caz Iisus, să exprime un comentariu, o poruncă sau un refuz direct în legătură cu poziția sau atitudinea interlocutorului (cf. Winton 1990, p. 132). Trebuie să atragem atenția asupra faptului că folosirea proverbelor de către Iisus în astfel de situații se realizează pentru a crește autoritatea și credibilitatea celui care le rostește, întrucât, după cum se știe, recursul la proverbe în tradiția iudaică reprezenta un fenomen ce ținea de înțelepciune.

Un exemplu interesant, dar nu singurul, în care un proverb este folosit de către Iisus pentru a exprima un refuz este episodul întâlnirii Mântuitorului cu femeia canaaneancă, episod surprins atât în Mat. 15:21-28, cât și în Marc. 7:24-30. Redăm mai jos cele două pasaje:

Și ieșind de acolo, Iisus a plecat în părțile Tirului și ale Sidonului. Și iată, ieșind o femeie canaaneancă din hotarele acelea, striga, zicând: „Miluiește-mă, Doamne, Fiul lui David!, fiica mea este rău chinuită de demon”. El însă nu i-a răspuns nici un cuvânt. Și apropiindu-se ucenicii Săi, Îl rugau, zicând: „Elibereaz-o, că strigă în urma noastră”. Iar El, răspunzând, a zis: „Nu sunt trimis decât la oile cele pierdute ale casei lui Israel”. Iar ea, venind, I se închina, zicând: „Doamne, ajută-mă!” El însă, răspunzând, i-a zis: „*Nu este bine să iei pâinea copiilor și s'o arunci câinilor*”. Iar ea a zis: „Da, Doamne, dar și câinii mănâncă din fărâmiturile ce cad de la masa stăpânilor lor”. Atunci răspunzând Iisus, i-a zis: „O, femeie, mare este credința ta; fie ție precum voiești!” Și s'a tămăduit fiica ei din ceasul acela. (Mat. 15:21-28)¹

Și ridicându-Se de acolo, S'a dus în hotarele Tirului și ale Sidonului; și intrând într'o casă, voia ca nimeni să nu știe, dar n'a putut să rămână tănuit. Că de'ndată auzind despre El o femeie a cărei fiică avea duh necurat, a venit și a căzut la picioarele Lui. Și femeia era păgână, de neam din Fenicia Siriei. Și-L ruga să scoată demonul din fiica ei. Iar Iisus i-a zis: „Lasă întâi să se sature fiii; că *nu e bine să iei pâinea fiilor și s'o arunci câinilor*”. Ea însă a răspuns și a zis: „Da, Doamne, dar și câinii, sub masă, mănâncă din fărâmiturile fiilor”. Și El i-a zis: „Pentru acest cuvânt, du-te!, demonul a ieșit din fiica ta”. Iar ea, ducându-se acasă, a găsit-o pe copilă culcată pe pat; iar demonul, ieșit. (Marc. 7:24-30)

În acest context, Winton (1990, p. 132) remarcă faptul că, din cauza tensiunii impuse de situație, cei doi vorbitori recurg la strategia „căii ocolitoare” (*strategy of indirection*). Dacă ar fi să judecăm în termenii pragmatici propuși de Norrick, am putea spune că Iisus se află în acea situație de dublă constrângere (*double bind*), în care maxima calității intră în conflict cu normele de politețe, ceea ce îl face pe Iisus să recurgă la actul de vorbire indirect, care în acest caz este reprezentat de un proverb: „Nu este bine să iei pâinea copiilor și s'o arunci câinilor”. Prin urmare, în

---

¹ Citatele biblice sunt extrase din B ANANIA.

acest caz, forța ilocuționară a proverbului este cea a unui refuz. Replica femeii face uz de aceeași strategie, aceasta folosindu-se de răspunsul lui Iisus pentru a-i răspunde tot cu o expresie cu caracter paremiologic: „dar și câinii mănâncă din fărâmiturile ce cad de la masa stăpânilor”, forța ilocuționară a acestei expresii situându-se undeva la limita dintre rugămintă și cerere. Trebuie remarcat faptul că forța ilocuționară a acestor proverbe și expresii cu caracter paremiologic este condiționată într-o mare măsură de context. Există o serie de factori contextuali care permit materialului paremiologic să aibă o anumită forță ilocuționară. În pasajul din Evanghelia după Matei, întâlnirea lui Iisus cu femeia canaaneancă se petrece într-un mod zgomotos (femeia strigă), cererea acesteia fiind refuzată, în primă instanță, prin tăcerea lui Iisus. Situația creează un conflict între Iisus și ucenicii săi, răspunsul Mântuitorului la cererea acestora fiind un act de vorbire metaforic: „Nu sunt trimis decât la oile cele pierdute ale casei lui Israel”, prin care Iisus le atrage atenția, în mod indirect, ucenicilor asupra statutului de păgână pe care îl are femeia. Această confruntare dintre Iisus și ucenicii săi lipsește în secvența din Evanghelia după Marcu, însă aici se face o referire explicită la condiția femeii („femeia era păgână, de neam din Fenicia Siriei”). Dacă în Evanghelia după Matei tensiunea situației este realizată prin apariția zgomotoasă a femeii, în Evanghelia după Marcu această tensiune este dată de descoperirea lui Iisus în casa în care Mântuitorul încerca să se facă tăinuit.

3. Proverbul biblic și teoria actelor de limbaj

Așa cum am amintit deja, teoria actelor de vorbire propusă de John Austin este continuată și îmbunătățită de John Searle, care realizează o tipologie a actelor de vorbire, grupându-le în cinci categorii: *representative/ asertive*, acele acte de vorbire care exprimă credința vorbitorului că ceva este adevărat, în această categorie fiind incluse: afirmațiile, sugerările, plângerile, concluziile etc.; *promisive*, acele acte de vorbire prin care vorbitorul se angajează să facă ceva, în această categorie intrând acte precum: promisiunile, jurămintele, angajamentele etc.; *directive*, actele de vorbire prin care vorbitorul încearcă să-l determine pe receptor să facă ceva, în această categorie intrând: cererile, comenzile, invitațiile, permisiunile, sfaturile etc.; *expresive*, actele de vorbire prin care vorbitorul exprimă o stare psihologică față de receptor, de exemplu: mulțumirile, felicitările, scuzele, condoleanțele etc.; *declarative*, actele de vorbire prin care se declară un verdict, în această ultimă categorie fiind incluse exemple precum: sentințele date de judecători infractorilor, botezul dat de preoți copiilor etc.

Vida Jesenšek (2014, p. 149) consideră că această tipologie propusă de Searle poate fi aplicată și proverbelor. Astfel, proverbele pot funcționa, pe rând, ca exprimări ale: actelor de vorbire reprezentative (asertive), ale actelor de vorbire directive, ale actelor de vorbire promissive, precum și ale actelor de vorbire expresive. Le vom discuta pe fiecare în parte. Aici este necesar să facem precizarea că proverbele văzute ca acte de vorbire sunt dependente de context. Prin urmare, proverbul citat

ca enunț autonom nu poate funcționa în acest caz deoarece el poate avea funcții diferite în contexte diferite. De aceea, exemplele pe care le-am selectat sunt extrase din Evangheliile, acolo unde se poate vorbi de un oarecare context. Chiar și în cazul proverbelor extrase din Evangheliile, trebuie să subliniem faptul că funcțiile pe care acestea le îndeplinesc sunt orientative, întrucât ele trebuie judecate într-un anumit tip de text.

3.1. Proverbele ca exprimări ale actelor de vorbire reprezentative (asertive)

În legătură cu această categorie, trebuie să facem observația că asertivitatea nu reprezintă o funcție dominantă a proverbului; de aceea, exemplele identificate nu sunt foarte multe. Cu toate acestea, în cadrul acestei categorii poate fi adusă în discuție secvența: „[...] El face să răsară soarele Său peste cei răi și peste cei buni și face să plouă peste cei drekți și peste cei nedrepti” (Mat. 5:45), din care mentalul colectiv reține proverbul biblic cu formele: „Soarele încaldzește și pe buni și pe răi”, „Soarele ne încaldzește pe toți”, „E loc la soare pentru toți” (ZANNE, vol. I, p. 74) și care reprezintă, din punct de vedere pragmatic, o constatare.

3.2. Proverbe ca exprimări ale actelor de vorbire directive

Actele de vorbire directive sunt folosite ca cereri adresate receptorului, pentru a-l convinge pe acesta să realizeze anumite acțiuni. În această categorie intră exemple precum proverbul reținut de mentalul colectiv cu formele: „Nu arunca mărgăritarul înaintea porcilor”, „Să nu se dea mărgăritarul porcilor”, „Nu arunca mărgăritari porcilor” (ZANNE, vol. I, p. 609), extras din Mat. 7:6: „Nu dați cele sfinte câinilor, nici nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce în picioare și, întorcându-se, să vă sfășie” și care, din punct de vedere pragmatic, ar putea reprezenta atât un ordin, cât și o restricție. Un alt exemplu ar fi proverbul: „Nimeni nu poate sluji la doi Domni”, pentru care Zanne mai găsește două forme: „Nimene nu poate servi la doi Domni”, „Nimeni nu poate să caute de doi Domni” (ZANNE, vol. IV, p. 344), extras din Mat. 6:24: „Nimeni nu poate sluji la doi domni, căci sau pe unul îl va urî și pe celălalt îl va iubi, sau de unul se va alipi și pe celălalt îl va disprețui; nu puteți să slujiți lui Dumnezeu și lui Mamona”, și care, de asemenea, din punct de vedere pragmatic, exprimă o restricție. În sfârșit, un alt exemplu de proverb care poate fi încadrat în categoria actelor de vorbire directive, a celor care exprimă un sfat, este: „Ce nu-ți poftesci ție a fi, altuia să nu faci” (ZANNE, vol. VII, p. 758), proverb pe care Zanne îl înregistrează cu o formă negativă, diferită de cea din Mat 7:12: „Așadar, pe toate câte vreți să vi le facă vouă oamenii, întocmai faceți-le și voi lor”. O altă variantă găsim în Luc. 6:31: „Și precum voiți să vă facă vouă oamenii, asemenea faceți-le și voi lor”.

3.3. Proverbe ca exprimări ale actelor de vorbire promisiive

În această categorie a actelor de vorbire promisiive putem aduce ca exemplu proverbul „Cine scoate sabia, de sabia va pieri” (ZANNE, vol. IV, p. 578), extras din Mat. 26:52: „Atunci Iisus i-a zis: «Întoarce sabia ta la locul ei, că toți cei ce scot sabia, de sabia vor pieri»”, care, din punct de vedere pragmatic, reprezintă un avertisment. Mentalul colectiv mai reține și o altă formă a acestui proverb, total modificată față de cea din Evanghelie, dar extrem de expresivă: „Bâta are două capete”. Tot un avertisment poate fi considerat și proverbul din Mat. 15:14: „Lăsați-i; sunt călăuze oarbe orbilor; și dacă orb pe orb va călăuzi, amândoi vor cădea în groapă”, pentru care mentalul colectiv reține următoarele forme: „Orb pe orb povățuind cad amândoi în groapă”, „Orb pre alt orb poartă și amândoi cad în groapă”, „Orb pe orb când trage, amândoi se poticnesc”, „Orb pe orb când se mână, amândoi cad în groapă”, „Orb pe orb povățuind, cad amândoi în mormânt” (ZANNE, vol. II, p. 655-656).

3.4. Proverbe ca exprimări ale actelor de vorbire expresive

În această categorie poate fi amintit proverbul „Niciun profet nu este bineprimit în patria sa”, extras din Luc 4:24: „Și le-a zis: «Adevăr vă spun Eu vouă că niciun profet nu este bineprimit în patria sa»”, care din punct de vedere pragmatic reprezintă o critică.

4. Proverbul – rol textual

Vida Jesenšek (2014, p. 153) remarcă faptul că proverbele mai pot avea și funcția de organizare și structurare a textelor. Concret, proverbele sunt poziționate în diferite locuri în cadrul unui text, din acest punct de vedere, folosirea lor fiind „funcțional-pragmatic heterogenă și evidentă stilistic” (Jesenšek 2014, p. 153). Acest mod de utilizare a proverbelor este practicat cel mai frecvent în textele jurnalistice. Astfel, urmând observația făcută de Jesenšek (*ibid.*), proverbele pot fi folosite: la începutul unui text sau al unei secvențe de text (*antepuse*), la sfârșitul unui text sau al unei secvențe de text (*postpuse*) sau în interiorul unui text sau al unei secvențe de text, pentru a stabili cadrul structural al acestora.

Proverbul folosit la începutul unui text are rolul de a stabili atât subiectul textului, cât și cadrul situațional general al acestuia. Folosirea proverbelor în titluri sau subtitluri de texte jurnalistice îndeplinește o „funcție stilistico-pragmatică de dirijare a atenției” (Jesenšek 2014, p. 154). Astfel, proverbele sunt folosite pentru a acționa la nivel emoțional, stabilind un prim contact cu cititorul, facilitând și încurajând lectura. Pentru acest caz am găsit drept exemplu proverbul biblic „Cel ce sapă groapa aproapelui cade el în ea”, ce se regăsește în mai multe cărți ale Vechiului Testament (Ps. 7:15; 54:23; 56:7; Prov. 26:27; Est. 7:10, Ecles. 10:8; Deut 6:25; Sir. 27:26). Acest proverb este folosit în titlurile mai multor știri pentru a introduce

subiecte precum: un conflict între trei tineri pe fondul consumului de băuturi alcoolice, în urma căruia cei doi tineri, care plănuiau să-l bată pe al treilea, au ajuns la spital (<http://www.bzi.ro/cine-sapa-groapa-altuia-cade-singur-in-ea-realitatea-de-la-iasi-470100>; <http://pascani.bzi.ro/au-planuit-sa-l-bata-pe-un-tanar-si-au-ajuns-la-spital-7113>)²; descoperirea făcută de polițiști în urma percheziționării locuinței unui gălățean, un tunel săpat, prin care gălățeanul ajungea pe malul lacului de acumulare Ciușlea-Movileni din care noaptea pescuia ilegal – trebuie să remarcăm că proverbul prezintă și o componentă ironică – (<http://spynews.ro/actualitate/cine-sapa-groapa-altuia-cade-singur-in-ea-asta-a-patit-si-un-galatean-68178.html>); un accident nefericit soldat cu moartea atacatorului, care, din neatenție, vrând să atace un consătean cu cuțitul, și-a secționat propria arteră femurală (<http://www.explozivnews24.ro/cine-sapa-groapa-altuia-intra-primul-ea-incident-neobisnuit-teleorman/>) sau eșecul viceprimarului municipiului Piatra Neamț, Aurelia Simionică, care, în încercarea de a-i lua locul primarului Dragoș Chitic, reușește să-și piardă propria funcție (<http://realitateamedia.ro/cine-sapa-groapa-altuia-chitic-ramane-primar-simionica-pierde-si-functia-de-viceprimar/>). Proverbele folosite în titlurile textelor jurnalistice sunt adesea modificate, alterate, devenind antiproverbe, pentru a atrage și mai eficient atenția cititorilor. Asemenea exemple am identificat și pentru proverbul mai sus citat. Astfel, pentru a atrage atenția asupra pericolului lucrărilor neterminate și nesemnificate, dar în același timp și pentru a apăra o figură politică implicată într-un accident produs de asemenea lucrări, autorul articolului (<http://unprbuzau.ro/cine-sapa-groapa-altuia-da-vina-pe-altcineva/>) formulează următorul titlu: *Cine sapă groapa altuia... dă vina pe altcineva*. Într-un alt articol, găsit în varianta electronică a ziarului „Cotidianul Transilvan” (<http://www.cotidiantr.ro/cine-sapa-groapa-altuia-intra-primul-in-ea-3203.php#>. WA3 spfmLTq4), subiectul, viața și activitatea groparilor de la Cimitirul Central din Cluj-Napoca, este introdus prin titlul, extrem de sugestiv, *Cine sapă groapa altuia, intră primul în ea*. Un ultim exemplu este extras din „Revista Bulevard” (disponibilă online), acolo unde găsim textul interviului pe care bucătarul Adrian Hădean îl ia lui Radu Băzăvan, autorul textelor de pe site-ul de tip blog www.groparu.ro și regizorul filmului românesc *Usturoi*. Informațiile despre persoana interviuată, precum și întregul text al interviului sunt introduse prin titlul *Cine sapă groapa altuia, doarme mai puțin. Interviu cu Groparu* (<http://revistabulevard.ro/2013/01/cine-sapa-groapa-altuia-doarme-mai-putin-interviu-cu-groparu/>). În urma folosirii proverbului în titlurile acestor articole, se poate observa un alt aspect extrem de interesant: putem vedea, de la caz la caz, cum *semnificația virtuală* a proverbului (sensul general al proverbului) se transformă în *semnificație textuală*. În cazul proverbului „Cel ce sapă groapa aproapelui cade el în ea”, semnificația virtuală este „răul se pedepsește cu rău”, „cine face rău, rău găsește”, ceea ce înseamnă că termenul *groapă* poate fi echivalat cu cuvântul *rău*. Prin urmare, în textele menționate, groapa poate semnifica: tunelul săpat de gălățean, secționarea arterei femurale sau chiar groapă cu sensul literal. Astfel, putem afirma că tocmai

---

² Toate site-urile au fost accesate la data de 15.10.2016.

această transformare contribuie la structurarea textuală, întrucât din proverb este preluat un cadru ce este folosit mai apoi în contexte diferite.

De cealaltă parte, proverbele postpuse, cele care apar la sfârșitul unui text sau al unei secvențe de text, au, așa cum ușor se poate deduce, rolul de a rezuma cele spuse în text sau de a formula o concluzie. Un exemplu de proverb postpus este tot proverbul biblic „Cel ce sapă groapa aproapelui cade el în ea”, folosit pentru a rezuma și totodată a concluziona un mesaj pe care fostul președinte Traian Băsescu i-l adresează lui Victor Ponta în urma atacurilor la adresa sa (<http://www.mondonews.ro/basescu-mesaj-dur-pentru-ponta-cine-sapa-groapa-altuia-cade-singur-in-ea/>). Proverbe biblice ce funcționează drept concluzie găsim folosite de Iisus chiar în Evangheliă, în exemple precum Mat. 12:33: „Ori spuneți pom bun și roadă bună, ori spuneți pom rău și roadă rea; că după roadă se cunoaște pomul” sau Mat. 24:28: „Că unde va fi stârvul, acolo se vor aduna vulturii”, proverb prin care Iisus realizează concluzia secvenței de discurs în care îi atenționează pe apostoli cu privire la cea de-a doua Sa venire. De asemenea, nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că unele proverbe sau expresii cu caracter paremiologic sunt folosite de Iisus drept concluzie în urma prezentării unei parabole, așa cum găsim în Luc. 14:11: „Că tot cel ce se înalță pe sine va fi smerit, iar cel ce se smerește pe sine se va înălța”, proverb ce rezumă sau servește drept concluzie pentru parabola din Luc 14:7-10:

Și luând El seama cum cei poftiți la masă își alegeau cele dintâi locuri, le-a spus o parabolă, zicând: „Când vei fi chemat de cineva la nuntă, nu te așeza pe locul cel dintâi, ca nu cumva un altul mai de cinste decât tine să fie și el poftit și, venind cel care v'a chemat, pe tine și pe el, să-ți spună: Dă-i acestuia locul! Și atunci, rușinat, te vei urni să iei locul cel mai de la urmă. Ci, când vei fi chemat, mergi și te așază pe locul cel mai de la urmă pentru ca, atunci când va veni cel care te-a poftit, să-ți spună: Prietene, mută-te mai sus! Atunci vei avea cinste în fața tuturor celor ce stau la masă cu tine”.

5. Funcții extralingvistice ale proverbului biblic

În lucrarea *Preaching Proverbs: Wisdom for the Pulpit*, Alyce McKenzie alocă un întreg capitol proprietăților pragmatice ale proverbelor biblice, urmărind modul în care acestea pot fi folosite și funcțiile pe care le pot îndeplini. În opinia sa, „proverbul are abilitatea de a dirija atitudinile și comportamentele ascultătorilor în anumite situații, făcând uz de limbaj indirect” (McKenzie 1996, p. 10). Având în minte permanent proverbul biblic (fie că este regăsit în *Proverbele lui Solomon*, *Ecclésiastul* sau evangheliile sinoptice), McKenzie identifică două funcții principale, pe baza cărora proverbele biblice pot fi împărțite, pe de o parte, în „proverbe care creează ordine” (*proverbs that create order*) și, pe de altă parte, opusul acestora, „proverbe care subminează ordinea” (*proverbs that subvert order*). Prima categorie de proverbe include foarte multe exemple din *Proverbele lui Solomon*, acestea „reprezentând atât eforturile părinților, cât și pe cele ale învățătorilor, de a inocula tinerilor normele

respectului în ceea ce privește figurile reprezentând înțelepciunea comunității (înțelepții și părinții), cumpătarea în privința mâncării și băuturii, abținerea de la desfrâu, respectul față de cei săraci, [...]” (*ibidem*). Prin urmare, există două moduri prin care proverbele pot inocula valori culturale: acestea funcționează, pe de o parte, drept „vehicule pentru educație” (*vehicles for education*), iar pe de altă parte, drept „încercări de a rezolva ambiguitatea în interacțiunile sociale” (McKenzie 1996, p. 11). Atunci când apar situații neprevăzute, care au potențialul de a tulbura viața unei comunități, citarea proverbelor poate oferi soluții pentru restabilirea ordinii. Cea de-a doua categorie, cea a proverbelor care subminează ordinea, cuprinde numeroase exemple din Ecclesiast și evangheliile sinoptice: „Numele bun e mai bun decât untdelemnul bun, și ziua morții decât ziua nașterii” (Ecles. 7:1), „Mai bine e să mergi la casa plângerii decât să mergi la casa ospățului, de vreme ce acesta-i sfârșitul a tot omul, iar cel viu și-o va pune la inimă” (Ecles. 7:2) sau proverbul citat de Iisus în Marc. 2:27: „Sâmbăta a fost făcută pentru om, iar nu omul pentru sâmbătă”. Atât „Qohelet”, presupusul fiu al lui David și autorul cărții Ecclesiastul, cât și Iisus se folosesc de formele tradiției sapiențiale de dinaintea lor pentru a realiza o critică a acesteia. Proverbele care subminează ordinea și care sunt folosite atât de Ecclesiast, cât și de Iisus nu reprezintă altceva decât o reinterpretare a proverbelor care creau ordinea. Prin utilizarea acestor proverbe care subminează ordinea se face auzită vocea unei noi ere, în care situațiile din trecut sunt văzute diferit, iar perspectiva asupra lumii este diferită. Aceste proverbe sunt folosite pentru a destructura ordinea existentă, încercând să impună una nouă. Acesta este motivul pentru care, adeseori, Ecclesiastul și Iisus au fost considerați drept „înțelepți subversivi” (*subversive sages*). Ei, spre deosebire de predecesorii lor, reprezintă acel tip de predicatori care nu fac doar uz de Scripturi, ci și critică perspectivele culturale convenționale (cf. McKenzie 1996, p. 14). Este interesant de remarcat faptul că ceea ce face ca acest tip de proverbe să funcționeze sunt două dintre proprietățile lor sintactice și semantice, și anume: calitatea proverbelor de a fi generalizări parțiale și prezența metaforei.

6. Concluzii

În urma celor expuse până acum ar putea lua naștere întrebarea firească: de ce majoritatea exemplelor analizate din punct de vedere pragmatic sunt extrase din Evangheliile? Proverbele regăsite în Vechiul Testament reprezintă un simbol al scripturalității. Faptul că, spre exemplu, o mare parte a cărții Proverbele lui Solomon prezintă structura unei colecții de proverbe, faptul că, la o analiză atentă a acestei cărți, descoperim proverbe înșiruite unele sub altele demonstrează că ele au fost culese în primul rând pentru a fi conservate în scris. Nu doar Proverbele lui Solomon, ci toate cărțile Vechiului Testament considerate a fi sapiențiale reprezintă modalitatea prin care este conservat tezaurul paremiologic al unei comunități, și anume al celei ebraice. Proverbele Vechiului Testament demonstrează prestigiul scrisului într-o epocă a oralității. Nu poate fi negat faptul că și proverbele din Vechiul Testament pot fi analizate din punct de vedere pragmatic. Acest fapt este

demonstrat de Felicia Toma în lucrarea intitulată *Pragmatica proverbelor biblice* (Toma 2009), în care autoarea își concentrează atenția asupra identificării mărcilor de producere a enunțului (la nivel fonetic, semnatic, sintactic și morfologic). Aceasta acordă o mai mare atenție unei abordări multidisciplinare, întregul ei demers având la bază logica și lingvistica. Suntem de părere că o analiză pragmatică nu poate fi realizată decât atunci când există o situație, un context. Prin urmare, faptul că am ales ca exemple secvențele discursive regăsite în evangheliile sinoptice nu este întâmplător, acestea reprezentând alegeri firești pentru observarea dimensiunii orale a proverbului, a modului în care un proverb biblic este folosit și, totodată, a modului în care acesta funcționează în limba vie. Această observație este susținută și de Liebenberg (2001, p. 445), care afirmă că proverbele și aforismele regăsite în secvențele narrative (așa cum este cazul Evangheliilor) arată o mai strânsă legătură cu realitatea decât cele regăsite în colecțiile de proverbe ale Vechiului Testament. Acest lucru se datorează faptului că, în aceste secvențe narrative, proverbele sunt utilizate într-un mod similar celui în care sunt folosite și în viața cotidiană. Faptul că Iisus se folosește de proverbe în anumite situații din Evanghelie conferă o mai bună „stimulare” a uzului normal al proverbelor și aforismelor în raport cu colecțiile de proverbe.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

- B ANANIA = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune diortosită după Septuaginta, redactată, adnotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului, Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.
- ZANNE = Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimituri cu un glosar româno-frances*, vol. I-X, București, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1895-1912.

B. Literatură secundară

- Austin, J.L., *How to Do Things with Words*, London, Oxford University Press, 1962.
- Jesenšek, Vida, *Pragmatic and Stylistic Aspects of Proverbs*, în Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt/Melita Aleksa Varga (eds.), *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*, Warsaw/ Berlin, De Gruyter Open Ltd, 2014, p. 133-158.
- Liebenberg, Jacobus, *The Language of the Kingdom and Jesus. Parable, Aphorism, and Metaphor in the Sayings Material Common to the Synoptic Tradition and the Gospel of Thomas*, Berlin/ New York, Walter de Gruyter, 2001.
- McKenzie, Alyce M., *Preaching Proverbs: Wisdom for the Pulpit*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 1991.
- Norricks, Neal R., *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs*, Berlin/ New York/ Amsterdam, Mouton, 1985.
- Norricks, Neal R., *Nondirect Speech Acts and Double Binds în Poetics*, vol. 10, 1981, p. 33-47.

Searle, John R., *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, London, Alden Press, Oxford, 1969.

Toma, Raluca-Felicia, *Pragmatica proverbelor biblice*, București, Editura Universitară, 2009.

Winton, Alan P., *The Proverbs of Jesus. Issues of History and Rhetoric*, Sheffield, JSOT Press, 1990.